

LAURI HAKULINEN

LäHIKUVASSA

—
AULI HAKULINEN

Ehdin tuntea isäni neljäkymmentäneljä vuotta. Keskityn tässä suhteemme alkuvuosiin. Kun synnyin välirauhan aikana vuonna 1941, hän oli jo sodasta vapautettu ikämies. Monet niin aatteelliset kuin tieteellisetkin myrskyt ja kiihkot olivat hänen elämässään tuolloin takanapäin — paitsi ne, jotka hän sai kokea minun kanssani 1960-luvulla! Vuonna 1941 isä julkaisi ensimmäisen osan teoksestaan Suomen kielen rakenne ja kehitys; toinen osa ilmestyi pian sodan jälkeen vuonna 1946.

Varhaisin lapsuuteni, jatkosodan aika merkitsi siis isälle paitsi toimintaa kotirintamalla myös sinnikästä tieteellisen työn ylläpitämistä nuorempien kollegojen sotiessa siellä josakin. Osan tuosta ajasta me lapset olimme äidin kanssa »sotaa paossa» eli Helsingin pommituksilta turvassa Tuusulassa tai Loimaalla.

Suuri ikäero, sota-aika ja se, että isä teki aina työtä, vaikuttivat niin, että perheemme ei muodostanut toimintayksikköä. Ylipäänsä tuohon aikaan lapset ja aikuiset elivät enemmän erillään kuin nyt. Koska meillä ei ollut kesäpaikkaa, meidät lapset lähetettiin osaksi kesää ensin tuttavien ja sukulaisten hoteisiin maalle, sitten oppikoululaisina meidän oli määrä yhdistää huvi ja hyöty, joten kesät vietettiin ruotsin-, englannin- tai saksankielisessä ympäristössä. Jatkuva erillään olo johti säännölliseen kirjeenvaihtoon eri osapuolten välillä, elämänohjeita matkailijoille Munkkiniemestä, aforistisia tilannekuvauksia veljeltä; omista rehellisen tuntuisista raporteista oli karsittu koti-ikävä, joka on sitten kirjattu päiväkirjaan. Ulkomaanmatkat olivat muuten vielä 50-luvulla melko harvinaisia, joten tällainen sijoitus meidän kesiiimme oli jonkin verran epätavallista. Isäkin kävi etupäässä kongresseissa ja esitelmämatkoilla, ja vasta kun minut oli leivottu ylioppilaaksi 1959, hän teki äidin kanssa pitkän lomamatkan Kreikkaan, josta oli klassillisen lyseon käyneenä varmaan koko ikänsä ehtinyt haaveilla. Kaunista on mielestäni tässä se, että isä halusi meille sitä, mistä itse oli jäänyt nuorena paitsi: kiireetöntä ja huoletonta oppimista, hedelmällistä joutenoloa vailla puurtamisen ja aherruksen tylsistyttäviä seurauksia.

Isä oli pitkäkökö mutta hintelä mies, joka käytti käsivoimiaan lähinnä salkun kantamiseen ja kirjoituskoneen naputtelemiseen. Olemme hiljattain oppineet, miten vaarallista voimailu on, jos haluaa elää vanhaksi. Isän sitkeyden ja terveyden salaisuus oli luultavasti paitsi köyhän lapsuuden tarjoama niukka mutta tarkoituksenmukainen ravinto myös jokaamuinen kyykistely ja koukistelu 30-luvun »Akateemisista ukoista» opituin liikkein, reipas säännöllinen iltakävely sekä tavattoman optimistinen luonne. Synkkänä en isää nähnyt koskaan, surullisena tietysti joskus. Ennen vuotta 1963 isä ei ollut päivääkään sairaana eikä hänellä edes ollut hampaissaan paikkoja! Maailmankuvani romahti tuona vuonna: tahtoihminen, jolta tuntuivat puuttuvan normaalit inhimilliset viat ja heikkoudet, ▷

joutui vähäpätöisen keuhkokuumeen nujertamana sairaalaan. Siitä alkoi itsenäistymiseni ja seurasivat 60-luvun myrskyisät mielipidekiistamme. Olimme syntyneet eri aikakausina, ja minun elämästäni tuli väkisin rosoisempi ja rikkonaisempi. Pahoissa tilanteissa isä ei kuitenkaan kääntynyt minua vastaan, ainakaan useimmiten.

Isä oli viimeistä piirtoa myöten humanisti, ihmiskielen ja inhimillisten merkitysten tutkija. Eläimet hyttysistä koiriin olivat hänelle »järjettömiä luontokappaleita», ja vielä asenteiltaan jo lientyneenä vanhuksena hän tyytyi puhuttelemaan sohvilla loikovaa kisaani vain etäältä, toistellen kohteliaasti: »pitkä poika, pitkä poika». Hänen kertomansa jatkosadun päähenkilöitä olivat riskilä ja lunni, joita äiti luuli gangstereiksi. Puutarhan isä otti vastaan urheasti, haasteena, taisteluna luonnosta tunkeutuvaa kaaosta vastaan: piti leikata ruohoa ja pensaita, lakaista lehtiä ja roskia, ja samalla kasvattaa tiheä aita suojelemaan ohikulkijoiden katseilta.

Koskaan isä ei ilmaissut haluavansa meitä lapsia tietylle alalle eikä tarjonnut ensimmäistäkään osviittaa mahdollisen elämäuran varalle, vaikka yliopistoon menoa lienee pidetty itsestään selvänä. Koulutyöhön ei puututtu ja koskaan ei kehuttu. Itse oli tie löydettävä. Kasvatus tuntui kuitenkin suoraan tai epäsuorasti kaikessa mitä hän teki: olihan siinä meillä ihmisen malli — eettisesti erehtymätön, väsymätön, aina oikeassa. Kielitaidon ja hyödyllisesti käytetyn vapaa-ajan merkityksestä mainitsin jo. Puhe ja kieli olivat monella tavoin esillä jokapäiväisessä olemisessamme. Ennen avioliittoaan äiti oli työskennellyt Suomen Varsovan, Haagin ja Budapestin lähetystöissä ja oli näin ollen hyvin monikielinen ja siinäkin suhteessa edustava. Virolaiset ja unkarilaiset kollegat olivat säännöllisiä vieraitamme, ja vanhempien salakieli oli ruotsi, myöhemmin unkariksi.

Mutta saimme monenlaista suomenkielenkäytön opetustakin. Olen kehittänyt lukuaittoni astialla istuessa Erkki Tantun sananparsikirjojen avulla, ja sananparret olivat muutenkin tärkeä osa kommunikointia. Aamuherätys oli joko varsinaissuomalainen tai sakkolalainen. Isä huuteli eteisessä kaikuvasti jotain seuraavista, huonoina aamuina kaikkia: 1. Elliptinen, lyhyin esitys: »Ja meidän poja makkava vaa.» 2. Komeasti kalskahtava: »Kaik ylös jokka hautausmaan airan täl pualen makkava.» 3. Sakkolasta peräisin oleva dialogi: » – Nous pois poikain, jo kukko laul! – On kukol virsii. – Nous pois poikain, jo kyläl kynneteä! – On kyläl kyntäjii. – Nous pois poikain, jo huttu jeähtyy! – Mis miu isävainai suur luska on?»

Ruokapöytään tullessaan isä saattoi tokaista: »Tuon kun syö niin kotvan nälkästä hoasattoo», ja lisää tarjottaessa joko: »Kyl suu söis ja vatsaki vastaan ottais mut ko vanhat vaatteet repijäät», taikka: »Parempi rikkaan riista jäämään kuin köyhän vatsa repiämään».

Latinaa opimme eniten saunassa. Lauteilla skandeerattiin kuorossa heksametreja seuraavaan tyyliin: »At tuba terribili sonitu taratantara dixit», joka jäi hauskan muotonsa takia mieleen, taikka »Donec eris felix multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris», johon jo sisältyi opetuskin, toisin sanoen 'Onnellisella on paljon ystäviä mutta kun päivä menee pilveen olet yksin'.

Fennistiikkaan perehdyimme vähemmän, ehkä lähinnä kuulemalla sattumoisin »akusatiivikeskusteluja», kuten äiti nimitti kollegojen kyläilyjä, ja näkemällä professoreita ja opiskelijoita lähikuvassa, tuskin kuitenkaan ymmärtäen, mitä he oikeasti tekivät. Hartaana pohdiskelijana muistan Aarni Penttilän, mutta kukaan ei voittanut hauskuudessa runoilija Martti Haaviota, joka lapsuuden ystävänä uskalsi kiusoitella isää ja sai tämän nauramaankin.

Kielenhuolto sen sijaan oli kyllä muistaakseni hyvin vahvasti esillä. Kun Helsinkiin ilmestyi muovisia sadetakkeja joskus 40-luvun puolivälin jälkeen, puhuttiin vielä *plastii-kista*, ja me lapset vaihdoimme tehtaalta hakemiamme erivärisiä »lastiikkipalasia», kun kiiltokuvia ei ollut. Isä keksi *plastii-kille* suomennoksen *muovi*, joka otti heti tulta. Pihan lapsetkin huomasivat sen pian ja esittivät kerran, että Hakulisen setä on seissyt Tiilimäen kotinsa parvekkeella ja huutanut sieltä eri suuntiin: »muovi muovi muovi», ja niin on saatu sana leviämään.

Meidän helsinkiläispuheisiimme isä puuttui — lempeästi tosin — tuon tuostakin, pi-laili äidin hämäläisyyksillä tai kehotti tätä käyttämään substantiiveja pronominiin sijas-ta. Joskus isä pauhasi kiihtyneenä tuosta tai tästä kamaluudesta, joka »piittaa korvaa niin» — huumori oli näissä päivittelyissä aina mukana. Parhaiten jäi mieleen paheksuttava *al-kaa tekemään* -ilmaus, joka silloin ei vielä ollut yhtä laajalle levinnyt kuin nyt, ja trans-latiivin paremmuus, koska äitini hämäläisenä käytti vaihtoehtoa *Tuli tehtyä*. »Tehdyksi», huusi isä. Nykyään molemmat ovat luvallisia yleiskielessäkin. Maamme-laulua lauletaessa kärsin nykyisinkin aina viimeisen säkeistön kohdalla, sillä isä teroitti mieleemme, että on laulettava »ja kerran laulus synnyinmaa **korkeemman** kaiun saa», koska se on optimisti-sembi kuin »korkeimman», kuten kansa nykyään veisaa. Possessiivisuffiksit olivat ilmei-sesti jo 40-luvun Helsingin puhekielestä väistymässä. Tarina nimittäin kertoo, että olin polvenkorkuisena isän oppeja noudattaen oikaissut veljeäni seuraavasti: »Keekko, ei saa sanoo *minun banaa*, pitää sanoo *minun banaa-ni*».

Isän virallinen 100-vuotispäivä oli keskiviikko. Keskiviikkoiltana myöhään oli kova ukonilma. Yritin keksiä tuolle meteorologiselle ilmiölle affektisen merkityksen, ja kek-sinkin. Sieltä se ukko — isäni nimitys siitä lähtien kun lastenlapset syntyivät — nyt vies-tittää voimakkaasti tuonpuoleisesta tyytymättömyyttään symposiumin otsikkoon. Jos joku näet oli kirjoittanut uutiseen »Matti Meikäläinen 50 vuotta» tai »Suomen Makkaratehdas 75 vuotta», isä kysyi tuskastuneena: »Tehnyt MITÄ? Ollut MISSÄ?» Näissä tapauksissa siis oikeampi muoto olisi ollut *50-vuotias* ja *75-vuotias*. Symposiumin otsikko olisi siis saanut tuta Hakulisen punakynää, ehkä korjattu muotoon *Lauri Hakulisen syntymästä 100 vuotta*. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki

Sähköposti: *auli.hakulinen@helsinki.fi*